

„Jaunystėje vadintis rašytoju atrodė pretenzinga“

Prozininką Raimondą Kašauską kalbina
Saulius Vasiliauskas

<https://doi.org/10.51554/Coll.22.49.09>

Sovietmečio tyrimų lauke sakytinė istorija, gyvi pokalbiai su amžininkais ir mokslinė jų refleksija užima svarbią vietą ir reikšmingai papildo kitus tyrėjui prieinamus šaltinius (išlikusius archyvus, anuometę spaudą, įvairių tipų egodokumentus). Tokių interviu metu tyrėjas stoja į akistatą su pašnekovo atmintimi, vejamas lūkesčio ją sužadinti ir atrasti jo tyrimui pravarčių detalių, kažko, kas patikslintų (ar priverstų dar labiau kvestionuoti) jau surinktus duomenis, sau suformuluotą ar kitų aktualių tyrimų suponuotą nuomonę.

Tokių pokalbių diskursui¹, be kitų aspektų, yra svarbios rašytojų, menininkų laikysenos, veikimo-dalyvavimo kultūros – kultūros politikos – lauke strategijos, socialinių ryšių tinklai, įtampos tarp prisitaikymo ir pasipriešinimo, simbolinio kapitalo kaupimas ir jo cirkuliacija, įvairūs kiti prieštaringi klausimai, į kuriuos atsakyti, turint omenyje sovietmečio nevienalytiškumą ir konkrečių dalyvių galimų pasirinkimų tam tikroje situacijoje aibę (tiesa, ne begalinę), yra sudėtinga.

Su rašytojais – ir su tais, kurie literatūros lauke įsitvirtino (pvz., Donaldas Kajokas, Danutė Kalinauskaitė), ir su tais, kurie iš jo dėl vienokių ar kitokių

1 Čia, plačiau nereferuojant, galima išskirti keletą svarbių, sakytinę istorija besiremiančių į sovietmečio istoriją orientuotų projektų: Lietuvos literatūros ir tautosakos institute rengtą pokalbių ciklą apie literatūros lauką sovietmečiu ir jo pagrindu parengtą rinkinį *Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai: apie sovietmečio literatūros lauką* (Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto leidykla, 2015; visi pokalbiai prieinami internete: http://www.llti.lt/lt/literaturos_laukas_sovietmečiu/), Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute Ainės Ramonaitės kuruotą projektą „Nematoma sovietmečio Lietuvos visuomenė: neformaliųjų sisteminių ir nesisteminių tinklų skirties peržiūra“ ir jam pasibaigus išleistą straipsnių rinkinį *Nematoma sovietmečio visuomenė* (Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2015), Jūratės Kavaliauskaitės, Valdemaro Klumbio ir Ainės Ramonaitės sudarytą pokalbių rinkinį *Kažkas tokio labai tikro. Nepaklusniosios sovietmečio visuomenės istorijos* (Vilnius: Aukso žuvis, 2015).

priežasčių kaip grožinių tekstų kūrėjai pasitraukė (pvz., Virginijus Gasiliūnas, Neringa Pranckevičiūtė-Lūžienė), ir su tais, kurių buvimas buvo svarbus jaunesnių kartų atėjimui ir lauko raidai (pvz., Algimantas Mikuta Kaune) – kalbėjau rengdamas disertaciją „Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo“ (LLTI ir VU, 2021). Pokalbiuose siečiau klausti ne apie literatūrą tiesiogiai, o apie socialinius literatūrinio gyvenimo parametrus – užmegztas draugystes, literatų sambūrius, konkursus, suvažiavimus, įvairias literatūros lauke galios teikusias pareigas, publikavimosi (ne)galimybes, debiuto situacijas, vyravusį požiūrį į moteris/vyrus ir t. t. Kiekvienas toks pokalbis reikalavdavo atskiro pasirengimo, ne vienas – kantrybės įtikinant pašnekovą pašnekėsio prasme ir išliekamąja verte – svarba dabarties ir ateities tyrėjams.

Rašytojas, realistinės, psichologinės prozos kūrėjas Raimondas Kašauskas (g. 1934 m. spalį, Birikuose, Telšių raj.; debiutavo 1960 m. apsakymų rinkiniu *Saloje*) išleido daugiau nei dvidešimt knygų suaugusiesiems (pagal 3 kūrinis sovietmečiu sukurti filmai) ir vaikams, 1969 m. pelnė Žemaitės (už apysaką „Žaidžios“), 1984 m. – LSSR valstybinę premiją. Kašauskas XX a. 6-uoju dešimtmėčiu aktyviai dalyvavo Vilniaus universiteto literatų būrelyje, buvo Vilniaus jaunųjų rašytojų sekcijos pirmininkas (~1958–1960), dirbo *Genio* (1954–1968) ir *Pergalės* (1969–1970) redakcijose, ėjo LTSR Rašytojų sąjungos literatūros konsultanto pareigas – per jo rankas keliavo ir tokių anuomet pradedančių rašytojų, kaip Romualdas Granauskas, Saulius T. Kondrotas ar Ričardas Gavelis, tekstai. Būdamas kuklaus charakterio, Raimondas mūsų pašnekėsio metu savo indėlio ir vietos literatūros lauke nesureikšmino, tačiau perteikė individualizuotą platesnį ano meto literatūrinio gyvenimo vaizdą, kuriuo čia, gavęs pašnekovo ir redakcijos pritarimą, ir dalijuosi, vildamasis papildyti ligšiolinių pokalbių apie sovietmečio literatūrą korpusą.

Saulius Vasiliauskas: Norėčiau mūsų pokalbį pradėti dar nuo mokyklos metų. Telšiuose, prie rajono laikraščio *Komunizmo aušra* redakcijos, veikė literatų būrelis, kurio pirmininkas vienu metu buvote. Ką iš to laiko prisimenate?

Raimondas Kašauskas: Reikėtų visų pirma prisiminti literatą ir žurnalistą Algirdą Kazragį, kuris faktiškai vadovavo mūsų būreliui, buvo jo siela, įkvėpėjas. Tai sudėtingo likimo žmogus, tiesos ieškotojas, pasišventėlis tais sunkiais laikais. Jo tėvai buvo žinomi revoliucionieriai Mosėdyje, karo metais jie pasitraukė į Rusiją,

jis liko. Gimnazijoje buvo vienas iš nedaugelio komjaunuolių, turėjo blaivų požiūrį į santvarką, įvykius, stengėsi ieškoti tiesos, ginti nuskriaustuosius. Būdamas Vilniaus Universiteto studentas komjaunimo susirinkime viešai pareiškė, kad nesutinka su žmonių trėmimu, padėjo bilieta, išėjo iš auditorijos. Tai buvo neįsivaizduojamas tais laikais įvykis!.. Kurį laiką klajoję, gydėsi.

S. V.: Jis dirbo redakcijoje?

R. K.: Taip, sekretoriumi. Faktiškai būrelis laikėsi ant jo pečių. Buvo gerokai apsiskaitęs, plačių pažiūrų, pats rašė, taktiškai patardavo kitiems. (Tik po labai daug metų sužinojau, kad jis, visai jaunutis gimnazistas, likęs be tėvų, matyt, paveiktas amžininkų patriotinių nuotaikų, buvo įstojęs į Povilo Plechavičiaus armiją, net pakliuvęs į Sedos mūšio pragarą). Nuo rimtesnių pasekmių galbūt apsaugojo tėvų praeitis, bet nuolatos buvo kontroliuojamas, „auklėjamas“.

Mokykloje tuo laiku literatūriniai dalykai nebuvo labai populiarūs, vyravo sportas, ypač ryškus krepšinio kultas. Buvome keli literatai gimnazijoje, bet telkėmės redakcijoje, kur vykdavo susirinkimai, kūrybos svarstymai. Redakcijoje buvo ir daugiau gerų žmonių, literatų, žurnalistų.

S. V.: Tai jūs ten patys susibūrėte, ar kažkas pakviesdavo?

R. K.: Principas panašus kaip jaunųjų rašytojų sekcijoje – tai pakviesdavo, tai patys susirasdavo kelius. Prisirinkdavo pilna *celė* (redakcija buvo senoviniame vienuolyne), skaitydavome eilėraščius, prozą. Tai buvo tarsi koks pradinis literatūrinis laiptelis. Tais laikais komjaunimas kišdavo skaityti, aptarti rusų autorių knygas, vaizduojančias sovietinius didvyrius. Tam tikrą žalą tokia literatūra jaunimui gal ir padarė, bet negalima sakyti, kad viską užgožė. Tokias knygas aukštindavo oficialiai, bet šalia egzistavo ir prieškarinės lietuvių literatūros, ypač poezijos, atsiminimas. Toks buvo tas mūsų būrelis, kuris, man išvažiavus iš Telšių, dar veikė ir iš esmės tebeveikia iki šių laikų. O ar buvau pirmininkas – gal ir buvau, bet tai toks formalus, simbolinis dalykas.

Tuo metu Lietuva buvo padalyta į 4 sritis. Klaipėdoje veikė srities jaunųjų rašytojų sekcija, kuriai irgi priklausiau. Į jaunųjų rašytojų seminarą Klaipėdoje, atsimenu, važiauvau pakeleivingu sunkvežimiu... Norėjau viską matyti, žinoti, šviestis.

S. V.: O tarp mokytojų kas nors išsiskyrė, pradedančius literatus skatino?

R. K.: Tarp mokytojų jau nebuvo tokių ryškių asmenybių. Vyresniųjų klasių gimnazistai prisimindavo Steponą Skeivį, buvusį direktorių, dėsčiusį literatūrą, kaip nuoširdų, tiesų žmogų. Buvo ir tokių žmonių, kurie dar pasakodavo ir apie prieškariu dirbusį Vytauto Mačernio mokytoją Feliksą Kudirką.

S. V.: Ar dalyvaudavote konkursuose, jaunųjų stovyklose ir pan.?

R. K.: Tada jau rašinėju apsakymėlius, apybraižas, reportažus laikraščiu. Būdavo, ką nors parašai, šiek tiek sumoka, kartais – net premiją gauni. Tas laikmetis buvo sunkus. Kolchozų metas. Tekdavo rašyti apie kaimą, lankytis pas žmones – visur baisus skurdas, niūrios nuotaikos. Parašai, išspausdina, paskui – graužia sąžinė... Tie prieštaravimai persekiojo ir mokykloje, ir viešajame gyvenime, kai tau kalbama viena, o pats matai visai ką kita, kai ir tavo tėvai skursta, ir pats eini apiplyšęs, kartais net alkanas... Sunku buvo suderinti tuos dalykus. Gyvenimas ėmė šviesėti tik mirus Stalinui, atėjus Chruščiovui, kai žmonėms sumažino ar panaikino nepakeliamus mokesčius. Kūrybinio jaunimo stovyklos pradėtos organizuoti 7-ajame dešimtmetyje, teko dalyvauti. Buvo labai populiaros.

S. V.: O tokį almanachą *Jaunieji* prisimenate? Buvote jame publikuotas. Ėjo iki 1960-ųjų, kai pradėjo leisti pirmųjų knygų (PK) seriją.

R. K.: Taip, buvau. Gal net kelis kartus, tiksliai neprisimenu. Siunčiau prozą, apsakymėlius.

S. V.: Pirmiausia studijuoti rinkotės žurnalistiką?

R. K.: Taip, kadangi su spauda dirbau, galvojau, bus man artima. Pusmetį pasimokęs pamačiau, kad ten į mokslą žiūrima nerimtai, po metų pabėgau į lietuvių kalbą ir literatūrą. Gal ir ten nelabai ko išmokau, bet jaučiausi geriau.

S. V.: Universitete veikė literatų būrelis, kurį, regis, tuo metu kuravo Adolfas Sprindis.

R. K.: Taip, Sprindis vadovavo, tik neatsimenu, nuo kurių metų.

S. V.: Vadovauti pradėjo apie 1955-uosius.

R. K.: Būrelis rinkdavosi 7-oje arba kokioje kitoje didelėje auditorijoje, sueidavo rašantieji, turintieji literatūrinių ambicijų. Prisirinkdavo pilna auditorija. Suprantat, pirmame kurse dar mergaitės net per paskaitas rašo eiles, net popierius šnabžda, paskui, pamačiusios, kad tokių daug, meta. Liko tik ryškesni talentai, kaip, pavyzdžiui, mūsų kurse Jonas Juškaitis. Kai atėjau į literatūros gyvenimą, buvo toks pereinamasis metas – iš universiteto išėjo Justino Marcinkevičiaus, Algimanto Baltakio karta. Baltakis mane dar priėmė į Vilniaus jaunųjų rašytojų sekciją. Janina Degutytė, Alfonsas Maldonis rašė, bet viešumoje ilgokai nesirodė.

S. V.: O kas dar tuo metu lankė būrelį? Gal Henrikas Algis Čigriejus?

R. K.: Čigriejus pradėjo rodytis šiek kiek vėliau. Atsimenu, viename susirinkime skaitė puikius – gal kiek brazdžioniškus – eilėraščius. Paskui pradėjo reikštis vis daugiau, man atrodo, Juškaitis jį skatino. Linksma žmogus, aukštaitis, geros širdies, niekada apie nieką nekalbėjo blogai. Gyvenome viename bendrabutyje kartu, kaip studentai, pasitaikė, kiek patriukšmaudavom.

S. V.: Koks kaip vadovas buvo Sprindis?

R. K.: Liberalus, draugiškas, palaikantis kiekvieną talento liepsnelę, net žiežirbą. Susipažinome, kai man būnant vienuoliktoje klasėje atvažiavęs į gimnaziją jis kvietė abiturientus studijuoti universitete. Kur tik ras kažką gero – visada pagirs. Atlapaširdis. Komplikuotas, ilgokai laužomas buvo jo paties literatūrinis likimas, net gyvenimas... Nebuvo mėgstamas valdžios. Iš to būrelio dar labiausiai prisimenu Vladą Šimkų, Juditą Vaičiūnaitę, Vladą Dautartą.

S. V.: O būrelis buvo sekamas, kontroliuojamas?

R. K.: Kad to mes nejautėme. Juškaitis buvo pirmininkas, vėliau lyg ir aš, bet su Juškaičiu viską darėm drauge. Pavyzdžiui, organizavome išvyką į Anykščius pas

Antaną Vienuolį. Aš, kadangi dirbau redakcijoje, suveikiau sunkvežimį, Jonas visus subūrė. Važiuvom pusantrą šimto kilometrų. Turiu išsaugojęs nuotraukų. Ir Jonas skelbė nuotraukas, ar tik ne *XXI amžiuje*? Menu, Vienuolis buvo ligotas, daug kalbėti negalėjo, sėdi sode, klauso, o Juškaitis skaito eiles. Yra nuotrauka – Vienuolis nori jį geriau matyti, tai lazda užkabino už medžio šakos, palenkė ir žiūri, kaip tas jaunas poetas atrodo... Paskui dar kažką kartu darėme, ruošėmės išleisti almanachą.

S. V.: Jums neleido jo spausdinti?

R. K.: Mums būtų leidę, bet silpnokas jis buvo, tokių atsitiktinių tekstų prinešė... O vėlesnį almanachą, tą, kur jau buvo paruoštas, valdžia išdraskė, iš dalies ir katedra dėl jo nukentėjo.

S. V.: Kai prasidėjo vadinamasis „katedros valymas“, jūs jau buvote baigęs studijas?

R. K.: Taip. Tada tos garbios moterys, kurios mums dėstė literatūrą – Meilė Lukšienė, Aurelija Rabačiauskaitė (mano diplominio vadovė), Irena Kostkevičiūtė, Vanda Zaborskaitė – studentų labai mylimos buvo... Aš jau nebepamačiau to kito almanacho, bet radau visus autorius surašytus. Buvo ir mano apsakymas, gerokai gavau už jį į kailį. Vaizdavau tokį sumiesčionėjusį, paslydusį daktarą, kuris paima kyšį. „Kodėl juodinama tarybinė tikrovė, tarybinė medicina, juk taip nebūna!“ – to svarstymo nemačiau, tik girdėjau atgarsius. Ten, matyt, koks universiteto partinis biuras svarstė. Jau vėliau, rodos, 1959-aisiais, Rašytojų sąjungos suvažiavime už almanachą „lupo“ ir katedrą, Sprindį. Tais laikais dažnam suvažiavime ar plenumė surasdavo kokią nors „auką“, kurią kritikuodavo.

S. V.: Debiutavote 1960 m. apsakymų rinkiniu *Saloje*. Kaip prisimenate debiuto aplinkybes?

R. K.: Na, tiesiog nunešiau Aldonai Liobytei – ji buvo Grožinės literatūros leidyklos Vaikų ir jaunimo literatūros redakcijos vedėja, rašytoja, didelė vaikų, jaunimo literatūros žinovė. Priėmė, paprašė dar truputį pataisyti ir išleido.

S. V.: Ar jis išėjo kartu su kitom „PK“, serijoje?

R. K.: Ne, atskirai. Kaip knygutė vaikams. Nors apsakymėliai buvo gal tinkami ir suaugusiesiems.

S. V.: Labai greitai – po metų – išėjo ir antroji knyga. Tada ir į Rašytojų sąjungą įstojote. Bet man dar norėtusi grįžti prie Vilniaus jaunųjų rašytojų sekcijos – esate minėjęs, kad jus ten pakvietė Algimantas Baltakis.

R. K.: Taip. Kadangi jis dirbo žurnale *Tarybinė moteris*, ten ir išspausdino vieną pirmųjų mano, dar vienuoliktoko, apsakymų, ir, kai atvažiavau į Vilnių, su Baltakiu jau buvome pažįstami. Pasiūlė į sekciją ateiti, priėmė, dar pagyrė.

S. V.: O ką prisimenate iš sekcijos veiklos?

R. K.: Būdavo susirinkimai, kūrybos aptarimai, organizuojamos įvairios išvykos. Latvius priiminėjom, norėjom ir estus taip priimti. Atsimenu, ėjau pas pirmininką Eduardą Mieželaitį, buvo net pinigų tam surasta, bet estai pasirodė šalti, o versti atsiuntė gana silpnos – turint galvoj aukštą jų literatūros lygį – kūrybos...

Atsimenu, tada buvau tik pradėjęs dirbti sekcijos pirmininku, buvo toks snūdų literatūros gyvenimą sujudinęs įvykis – Tomo Venclovos eilėraščių svarstymas. Oi, buvo triukšmingas tais laikais įvykis!.. Vytautas Kubilius buvo referentas, juos pristatė. Jie padvelkė visai kitokia poezija – rusų „sidabro amžiaus“, Boriso Pasternako, Osipo Mandelštamo, prieškarinio Lietuvos lyrika. Beje, tada buvo išėjęs ir Pasternako romanas *Daktaras Živago*, dėl kurio kilo didžiulis triukšmas: fabrikuose šaukdavo susirinkimus, smerkė, nors nei skaitę, nei matę... Venclovai paskaičius eiles, visi išsižiojo – jaunimas tylėjo, bet rodė didelį dėmesį, kai kurie vyresnieji rašytojai pradėjo autorių auklėti, net pulti. Matot, buvo ir nelygios jėgos... O mes, jaunieji, sakau, klausėmės išsižioję, nors gal ir nesupratom, iš kur, kodėl tokia poezija ateina. Venclova buvo intelektualas – tai ne aš, ne kas nors kitas. Rašytojų sąjungoj netrūko „idėjinių sargų“, kurie ir stebėjo, ir mokė. Visas tas vakaras labai užsitęsė, iki vėlumos vyko diskusija. Vėliau pikti liežuviai juos – Venclovą, Juozą Tumelį, dar kažką – ėmė vadinti „dekadentais“. Venclova iš jų – ryškiausias, talentingiausias, didžiulis eruditas. Tai jį visaip idėjiškai ir „protino“, kol galiausiai jis išvažiavo.

S. V.: Buvau radęs, kad KGB sekė Venclovą ir tą „dekadentų“ grupę.

R. K.: Tai KGB vienokia ar kitokia forma sekė visus. Aš tą sekcijos susirinkimą kaip pirmininkas atlaikiau, į diskusijas nesileidau... Buvau ką tik išrinktas, o čia ir patekau į pačią ugnį. Triukšmas kilo nuo pat Rašytojų sąjungos laiptinės iki partijos centro komiteto, tų visų bronzų. Tai buvo įvykis, liudijantis, kad literatūra, ypač poezija, gali būti kitokia. Ypač darė įspūdį Venclovos erudicija, žinoma, talentas, ryšiai su rusų intelektualais. Juk visi tie modernumai ėjo ir iš Maskvos. Į Lietuvą, Pabaltijį, važiuodavo ir naujieji rusų poetai, ir vadinamieji „disidentai“. Gal tai – nuo Andriejaus Kurbskio laikų?..

Dabar iš sekcijos veiklos jau ne viską prisimenu, bet svarbiausi dalykai būdavo susirinkimai, narių knygų, kokių nors teorinių temų svarstymai, susitikimai su vyresniais rašytojais, išvykos į rajonus, literatūros vakarai...

S. V.: O kaip pirmininkas kokias turėjote funkcijas? Reikdavo rašyti metų ataskaitas?

R. K.: Šiaip ataskaitų rašyti neteko. O ataskaitinis susirinkimas, kuriame skaitydavau pranešimą [tokį pranešimą ir galima laikyti ataskaita – SV], būdavo didelis įvykis. Prisirinkdavo pilni rūmai, stovėdavo net ant laiptų – jaunimas, studentai...

S. V.: Susirinkimas būdavo viešas ar skirtas tik sekcijos nariams?

R. K.: Viešas. Ateidavo, pavyzdžiui, literatai iš universiteto. Tame susirinkime apsilankydavo ir kažkas iš CK, koks nors oficialus asmuo, kuris pasakydavo „kovingą“ pamokomą kalbą... Na, išklausedavai, tegu jį velniai. Laviruoti tekdavo. Jaunimas kartais nesupranta to sovietinio gyvenimo. Juk iš esmės, galbūt išskyrus vieną kitą fanatiką, karjeristą, valdžios pataikūną, šimtu procentu ta *tarybine tikrove* beveik niekas ir nebetikėjo. Nepaisant visų skambių antraščių. Jos buvo rašomos valdžiai, kad gerai atrodytų, o širdy žmonės laikėsi savo tiesos. Buvo gyvenama ir veikiama „galimybių ribose“. Matote, kad kiekvienas bent kiek padoresnis žmogus gyveno ir dvasinį – taigi dvigubą – gyvenimą. Todėl, kai priartėjo nepriklausomybės metas, taip greitai Lietuvoje viskas apsigvertė – minios žmonių išėjo į Baltijos kelią, į mitingus... Visi skubėjo nusimesti tai, kas nereikalinga. Bet tada tame oficialiame gyvenime dalyvavo – juk ir darbą dirbti reikėjo, ir susirinkimuose dalyvauti... Visko buvo.

S. V.: O kiek šiame oficialiame sekcijų, būrelių gyvenime būta vertės? Kiek prasmingos buvo tos diskusijos?

R. K.: Manychiau, kad kažkiek vertės buvo. Gal ne ypač daug, bet apie kažkokią, kad ir apie „pusinę“, tiesą vis dėlto buvo diskutuojama.

S. V.: Šiandien nelengva susigaudyti, kas ką konkrečiai tame dideliame Rašytojų sąjungos aparate darė...

R. K.: Iš tiesų, Rašytojų sąjunga tada buvo kaip kokia ministerija – dirbo tar-nautojai, veikė visokios komisijos, sekcijos. Jaunųjų sekciją globodavo kas nors iš vyresniųjų rašytojų. Buvo ir tokia darbo su jaunaisiais rašytojais komisija. Ji, kaip ir literatūros konsultantai, kuruodavo jaunuosius, surasdavo talentingesnių, padėdavo rengti pirmąsias knygas. Pavyzdžiui, jei leidyklai užkliūdavo koks rankraštyje pateiktas apsakymas, jei norėdavo išmesti, jaunasis literatas bėgdavo į komisiją ar pas konsultantus skūstis – „gelbėkit!“... Komisija pasiūlydavo jauniesiems ir stoti į Rašytojų sąjungą.

Na, kiekvienas turėjo savo funkcijas, dirbo. Aš buvau prozos konsultantas. Bet reikėjo taip pat organizuoti visokius renginius, nešti visą našta, nuleidžiamą iš Sąjungos rūmų antrojo aukšto, būti savotiškais funkcionieriais. Tiesa, pakviesdavo ir į universiteto būrelio susirinkimus. Gabesniems literatams siūlydavome stoti į sekciją.

S. V.: Esat minėjęs, kad į sekciją pakvietėte Ireną Gansiniauskaitę. Gal galite papasakoti truputį plačiau?

R. K.: Kai ji pasirodė su savo apsakymais, literatūros konsultantu dar dirbo Jonas Mikelinskas. Nežinau, už kokias nuodėmes, tačiau iš Rašytojų sąjungos ji išstūmė... O buvo apsiskaitęs, giliai mąstantis, didelio takto ir pedagogo talentą turintis žmogus, globojęs ir ugdes išties literatų kartą. Gal išmetė, nes vokiečių laikais buvo Reicho darbo tarnyboje, apie tai knygą parašęs, gal dar dėl ko... Vytautas Petkevičius irgi trumpai konsultantu dirbo, paskui dar kažkas. 1970 m. pakvietė mane. Tada ir aš pastebėjau tą Gansiniauskaitę. Ir ne tik ją... Paprašiau atnešti apsakymų. Išėjo knygutė ir ji plaukė toliau pati. Talentinga, įdomi asmenybė. Gaila, kad taip greitai nutilo – gal buitį sukliudė, gal kas.

S. V.: O kiek galios turėjo literatūros konsultantas? Kiek svarbi buvo jo nuomonė?

R. K.: Na, tekdavo labai daug skaityti jaunųjų kūrybos. Suradęs talentą, apsidžiaugdavai, siūlydavai išleisti, kartais – jam dar padirbėti. Bet eidavo ir visokie grafomanai, nešdavo kalnais tuos savo popierius... Perskaityti visą tą rašliavą nebuvo taip lengva. Teko patirti net piktumą, ypač kai ateidavo koks nors pasipūtęs, nors ir negabus, literatas. Kabinete sėdėjome trise: poezijos, prozos, dramaturgijos ir literatūrinių ryšių konsultantai. Mano laikais poezijos konsultantas buvo Marcelijus Martinaitis, prozos – aš, Sigitas Renčys – turbūt literatūrinių ryšių, kartu ir dramaturgijos. Pas Marcelijų eidavo poetai, jis buvo labai jų mylimas. Pas mane ateidavo prozininkų, bet jų nedaug tebuvo. Prozininkų visada mažiau. Šiaip buvome oficialūs tarnautojai, ir tiek. Vėliau – gal kokiais 1973 m. – ilgam susirgau, išėjau iš pareigų Rašytojų sąjungoje, nebegrįžau.

S. V.: Koks buvo jūsų bičiulių ratas?

R. K.: Sunku dabar pasakyti. Bendravau su daug kuo. Labai artimų žmonių beveik niekam daug nebūna... Kadangi dirbau redakcijoje, turėjau draugų ir žurnalistų. Sunku visus išvardyti...

S. V.: Jūsų sūnus dailininkas Arvydas Kašauskas viename pokalbių teigė: „Mūsų šeima buvo kultūriška. Tėvas, dėdė buvo susiję su menu, tad aš nuo vaikystės prie pietų stalo girdėdavau kalbas apie meno problemas. Užaugau tarp įvairių visuomenei žinomų kultūrininkų.“ Kas dažniausiai buvo tų diskusijų dalyviai?

R. K.: Svečių namuose ne taip jau dažnai turėdavome. Daugiausiai bendravau su kaimynu Vytautu Sirijos Gira, su kuriuo apsigyvenome rašytojų name Švyturio gatvėje vienoje laiptinėje – *vis-a-vis*. Mane patraukė jo erudicija, laisvo prieškarinio Lietuvos inteligento laikysena, gyvenimo patirtis, europinis mąstymas. Su Sirijos Giromis ilgai, iki pat jo ir žmonos Almos mirties, bendravom šeimomis, mūsų mašina važiuodavome į keliones po Lietuvą, į Donelaičio bažnytelę Karaliaučiaus žemėje, Tolminkiemyje, ypač stengiausi parodyti savo gimtąją Žemaitiją, rašytojų gimtines ar šiaip su jais susijusias vietas.

Atsimenu, buvo gal 1960 metai, kai buvo lupamas jo romanas *Voratinkliai draikės be vėjo* – vienas gražiausių lietuviškų romanų, parašytas padvelkus jau

laisvesniam sovietinio gyvenimo klimatui. Kaip jį plūdo!.. Taip sutapo, kad tais pačiais metais „daužė“ ir Pasternako *Daktarą Živago*. O juk jau buvo miręs Stalinas, atėjęs Chruščiovas, iš dalies pradėtas mėžti režimo mėšlas, rodytis tikresnė, teisingesnė literatūra!..

Sirijos Gira turėjo plačius ryšius su lenkų rašytojais, iš jo gaudavau lenkiškos – ne tik oficialios, bet tokios pusiau laisvos, Lenkijoje leistos katalikiškos – spaudos. Taip pat knygų. Turėjo ryšių su savo kartos rašytojais, buvusiais emigracijoje, – Bernardu Braždžioniu, Jonu Aisčiu, kitais, slapčia gaudavo ir duodavo man paskaityti *Metmenis*. Dar ir dabar pas mane likęs jo Marselis Prustas lenkų kalba. Drauge važiuojame į Kauną, kai pagal jo romaną *Raudonmedžio rojus*, beje, neapjuodinusį, kaip kai kurios kitos knygos, nepriklausomos prieškarinio Lietuvos, buvo statomas TV filmas. Kai pirmą kartą Lietuvoje apsilankė sugrįžęs Braždžionis, jis Sirijos Giros bute susitiko su rašytojais, mūsų namo gyventojais.

S. V.: Tai šitą butą gavote per Rašytojų sąjungą?

R. K.: Taip. Mes čia [turimas omenyje rašytojo butas Antakalnyje – SV] gyvenam nuo 1973 m. Na, sąjungą galima keiksnoti, galima iš jos juoktis, bet ji buvo reikalinga ir jauniems. Statė namus, skyrė butus – juk kiek gavo jaunųjų, prieš tai gyvenusių kokioje palėpėje su mažais vaikais... Net sekcijos nariams kartais pasiūlydavo butą. Ypač geranoriškas ne kartą būdavo pirmininkas Mieželaitis. Kai kurie ir į sekciją ateidavo gal todėl, kad buvo suinteresuoti gauti butą [juokiasi – SV].

S. V.: O grafomanus iš sekcijos šalindavo?

R. K.: Ne, jie savaime nunykdavo. Niekas su jais nekovojo – su jais ir nepakovosi, nes būdavo atkaklūs, kartais net įžūlūs. Kartais tiesiai pasakydavai, kad kūryba prasta, bet susirasdavo ir užtarėjų.

S. V.: Po susirinkimų dar nueidavote išgerti?

R. K.: Pasitaikydavo... Ir literatūros vakaruose, rajonuose, pavaišindavo. Eidavome į visokias *knaipes*. Populiariausia buvo „Totorinė“, Totorių gatvėje, kur šeiminin-

kavo tokia įspūdinga, lyg iš prieškario Vilniaus, *pani Helena*. Dabar ten restoranas. S. V.: Kaip vadinasi?

R. K.: „Būsi trečias“. Tik žymiai praplėstas, padidintas. O anuometinėj „Totorinėj“, kaip ir „Literatuose“, galėdavai sutikti įvairiausių literatų, menininkų, žurnalistų... Šnekėdavo apie literatūrą, vienas kitą girdavo, kartais susipykdavo – gyvenimas toks buvo. Buvo ir tokių, deja, gabių žmonių, kuriuos bohema įtraukė ir prarijo, – kaip ir visas laikais.

S. V.: O kiek jūs domėjotės Vakarų literatūra, kokiais keliais gaudavote knygas?

R. K.: Aš labai anksti pradėjau ją skaityti. Ar ne nuo Romeno Rolano *Žano Kristofo*, Džeko Londono veikalų? Tiesa, pradėjau ir nuo Fiodoro Dostojevskio. Dostojevskį, gal ne visus raštus, esu perskaitęs kokius 3–4 kartus. Būdavo, kokia nors knyga pasirodydavo ir tapdavo populiari staiga – pavyzdžiui, Ericho Marijos Remarko bestseleris *Triumfo arka*. Ernestas Hemingvėjus taip pat labai anksti pasirodė apyvartoje, ypač jį propagavo Romualdas Lankauskas. Gana anksti pradėjau skaityti ir Viljamą Folknerį – skaičiau rusiškai. Vienu metu labai mėgau ir Konstantiną Paustovskį. Skaičiau vertimus, daugiausia rusų, vėliau išmokęs geriau – ir lenkų kalba.

S. V.: XX a. 7-uoju dešimtmečiu debiutavo daug talentingų prozininkų – Juozas Aputis, Romualdas Granauskas ir kiti. Ar su jais bendraudavote?

R. K.: Na, jie truputį kitos kartos. Aš – 6-ojo dešimtmečio debiutantas... Aputis reiškėsi, bet iš pradžių gana tyliai. Dirbo *Literatūroje ir mene*. Vėliau iškilo kaip brandus rašytojas. Granauskas gana anksti spaudoje pasirodė, man atrodo, dar tebegyvendamas Mosėdyje. Vėliau, kai parašė *Duonos valgytojus*, kitus kūrinius, sujudino literatūrą nauju požiūriu į kaimą, priminė tradicijas, kaimo žmogaus dvasios, kalbos grožį.

Tas Apučio ir Granausko iškilimas – gal atsitiktinai, o gal ir kitur buvo ir toks laikas? – sutapo ir su pokyčiais visose tuometinėse sovietų valdomų tautų literatūrose – ėmė rodytis daug kūrinių apie kaimą. Išsivystė kaimiškoji literatūra, kurią rusai vadino *деревенская проза*. Ir pačių rusų literatūroje radosi tokių rašytojų, kaip Valentinas Rasputinas, Vasilijus Šukšinas, Vasilijus Belovas, kiti. Daugelio jų kūryboje nerasime nei kolchozų, nei komunizmo, nei sovietinės valdžios, tik suvargusį,

nuskurdintą paprastą rusų žmogų. Rasputinas gyvas klasikas buvo. Moldavijoje panašiai rašė Ionas Drucė, Armėnijoje – Hrantas Matevosianas, Estijoje – Matsas Traatas ir kt. Nekalbu jau apie kirgizą Čingizą Aitmatovą – ir šiandien, Ukrainoje vykstant žiauriam Rusijos sukeltam karui, toks aktualus jo sukurtas mankurto įvaizdis, tinkantis okupantui, rusų kareiviui, žudančiam taikius žmones!..

Dirbdamas konsultantu važiauvau pas Granauską į Mosėdį, tada ir susipažinome. Bandžiau „prastumti“ jo antrąją knygą. Buvo kimbama, kad čia kolūkinio kaimo iškreipimas ir pan. Atsimenu, ilgai sėdėjome, daug rūkėme, bandėme taip sudėlioti apsakymus, kad labiau kristų į akį „teigiomybės“. Tačiau tas pasjansas nieko nedavė, net ir papildžius knygą naujais apsakymais (tokiais, kaip „Vidurdienio dalgis“). Vėliau, žinoma, išleido – keitėsi laikai. Granauskas, nepaprastų gabumų kūrėjas, nugyvenęs nelengvą, bet spalvingą menininko gyvenimą, užčiuopė tikrąją kaimiečio ir apskritai žmogaus sielą.

S. V.: Kai dirbote Rašytojų sąjungoje, dažnai tekdavo vykti į Maskvą?

R. K.: Ne taip dažnai, bet tekdavo.

S. V.: Ką iš tų išvykų prisimenate?

R. K.: Na, tai būdavo įvairūs renginiai, pasitarimai, sukakčių minėjimai. Nuvažiuodavome, po visko surengdavome kokią vakarienę, pasėdėdavome. Ėjo ir mano knygos rusų kalba. Per Maskvą vykdavo ir delegacijos į vadinamąsias socialistines šalis, kur ir pats, ir kiti lietuvių, taip pat kitų respublikų rašytojai, esame važiuavę. Lietuvių literatūros konsultantė Bella Zalesskaja stengdavosi įrašyti į kokią nors grupę. Į Rytų Vokietiją būdavo vykstama ir tiesiai – buvo bendradarbiavimo sutartis su Erfurto apygarda. Maskvos tūzai vykdavo į tikrąjį užsienį – Vakarų šalis. Būdavo ir vadinamosios dekados, ir respublikų rašytojų suvažiavimai, kur galėdavai pamatyti kitų tautų gyvenimą. Kartų su Algimantu Zurba organizavome lietuvių prozininkų susitikimus su armėnų rašytojais Vilniuje ir Jerevane.

S. V.: Esate keliavęs ir į kitus žemynus?

R. K.: Taip. Grupė lietuvių rašytojų 1989 m. vyko į Kanadą, ten vyko PEN kongresas. Lankauskas subūrė lietuvių PEN centrą ir didelėmis pastangomis išvedė

į tarptautinius vandenis. Kongreso diskusijos metu rytų vokiečiai – jauni vyrai, merginos – pradėjo šaukti iš salės, kaip čia atsiradusi Lietuva, juk tai ne jos, bet Sovietų PEN kubo reikalas. Buvome nustebę. Kazys Almenas, kuris prisijungė prie mūsų delegacijos, atsakė, kad buvome okupuoti. Kanadoje teko susipažinti su poetu Henriku Nagiu. Po to važiovome į JAV, kur drauge su išeivijos rašytojais, visuomenės veikėjais dalyvavome viešuose renginiuose. Mūsų grupės atvykimas dar buvo naujiena, jautėme didelį dėmesį. Deja, Mariaus Katiliškio jau senokai nebebuvo...

Anksčiau tris mėnesius esu išbuvęs Australijoje, kur gyveno amžinatilsi dėdė, tėvo brolis. Australijos lietuviai visur kviesdavo, rodydavo šalį, sušelpdavo materialiai – buvome gi skurdžiai! – bet nekeldavo politinių klausimų, nestatydavo į nepatogią padėtį. Nesvarbu, kas toks, svarbiausia, kad lietuvis. Atsimenu, toks Jonas Gružas vis kartodavo – mūsų tiek mažai, turime saugoti vieni kitus. Kažkaip tyliai vieni kitus ir supratome. Įsivaizduokite, ką sugrįžęs iš to pasaulio, kur žmonės laisvi, kur egzistuoja visko perteklius, patyriau, kai atsidūriau tikrame ubagyne, kur žiojėja tuščios krautuvių lentynos, nėra būtiniausių daiktų, maisto produktų. Kur, klausdavome, mūsų žmonių darbo vaisiai? Australijoje susipažinau ir su poetu Vincu Kazoku, deja, per mažai pas mus įvertintu.

S. V.: Ar keliaudamas užmezgėte ir daugiau ryšių?

R. K.: Na, būta daug asmeninių pažinčių. Išėjo kelios mano knygos Rytų Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje. Knygai išėjus leidyklos kviesdavo apsilankyti, bet tie pakvietimai eidavo per Maskvą, kartais pradingdavo... Atvažiuodavo iš Bulgarijos toks Ivanas Trojanskis, pats pasirinkdavo, ką išversti.

S. V.: O koks jūsų santykis su broliu Stasiu?

R. K.: Su broliu kaip su broliu. Jis už mane devyneriais metais jaunesnis, pradėjo rašyti truputį vėliau. Tad skiriasi kartos. Jis mėgsta aštresnį žodį, humorą, ironiją. Rašė ir grožines, ir publicistines knygas, išgarsino Rainių tragediją. Apie Rainius, aišku, žinojome visi – būdamas vaikas mačiau, kaip Telšių kapinėse laidojo kankinius, stovėjau prie pat duobės. Visi viską žinojo, nieko nepamiršo, tik tylėjo. Nors kasmet žudynės būdavo paminimos – miškelio kirtavietėje po nakties išdygdavo geležiniai kryžiai, ant prižiūrimo kankinių kapo žydėjo gėlės.

Tie skaudūs dalykai tarsi buvo užstrigę kiekvieno doro žmogaus viduje – visi žinojo, bet niekas nekalbėjo.

Juk ir Rašytojų sąjunga visada turėjo kokį nors „angelą sargą“ – saugumietį. Kai ateidavo Vasario 16-oji ar Kūčios, jis išgėręs net slankiodavo apie mūsų namą, piršdavosi į „svečius“, žiūrėdavo, kas ką švenčia [juokiasi – SV]. Kūčias dažnai švęsdavome pas Sirijos Giras, tai šeimininkas juokaudavo: „Nebijokite, juk šiandien Almos [Sirijos Girienės – SV] gimtadienis!..“

S. V.: Jeigu klausčiau apie jūsų knygas – ar stipriai jautėte cenzūrą?

R. K.: Buvau išmokęs apeiti tuos reikalavimus. Patardavo ir leidyklos redaktoriai – kokių puikių, profesionalių, geranoriškų redaktorių karta buvo išugdyta!.. Be to, kai autorius žinomas, turi šioką tokį vardą, jam daugiau leidžiama.

S. V.: Kai nustojote dirbti Rašytojų sąjungoje, ar nuo jos laikėtės kiek atokiau?

R. K.: Ne, lankydavausi, ilgus metus posėdžiavau valdybos prezidiume. Kviesdavo į renginius. Nemėgau atitrūkti, patiko bendrauti su žmonėmis.

S. V.: Ar pavykdavo išgyventi iš knygų honorarų?

R. K.: Na, visaip išeidavo. Honorarai tais laikais buvo neblogi, tiražai dideli. Gavęs honorarą už storą knygą metus galėdavai išgyventi. Bet šeimos našta nešėme dviese su sutuoktine, kuri dirbo. Nedirbo ir daugiau rašytojų. Tačiau niekada savęs ir nelaikiau tikru rašytoju, labiau mėgau vadintis literatu. Jaunystėje vadintis rašytoju atrodė pretenzinga, o kai pasensti, vadinkis kuo tik nori – ar arkliu, ar kuinu – tas pats [juokiasi – SV].

S. V.: Ir vis dėlto, jei kas nors paklaustų, ką davė – o ką galbūt ir atėmė? – pasirinkimas būti rašytoju, tikėti literatūros galia, ką atsakytumėte?

R. K.: Atsakyčiau Šv. Rašto žodžiais – yra laikas mėtyti akmenis ir laikas rinkti. Man dabar kaip tik tas metas, kai reikėtų juos susirinkti. Norėčiau ir dar pamėtyti, tik ne taip, kaip jaunystėje, bet rūpestingiau. Tačiau Raštas sako, kad laikas mėtyti jau buvo. Taigi, kad ir liūdna, net skaudu, bet tebūnie taip, kaip yra.

[rašyta 2021 12 10, autorizuota 2022 04 27